

M. Magdalena Gelabert i Miró
Grup d'Estudis Etnopoètics (IEC)

1. *Els encanteris i les fórmules màgiques, sentit i transcendència*

A les rondalles, igual com a la resta de gèneres etnopoètics que conformen el nostre imaginari col·lectiu, hi trobam una gran quantitat d'elements màgics. La màgia intenta donar resposta a allò que les persones desitjam i que no podem aconseguir de manera convencional, per això ens resulta tan atractiva. És com si alguna part del nostre subconscient s'hi sentís atreta i lligada. Segons els estudiosos, els fets màgics simulen els efectes que volen aconseguir, són només un mitjà per a un fi.

Antoni Serrà Campins considera que «la rondalla meravellosa és la forma narrativa popular en prosa que fa més evident la naturalesa profundament formulària de la literatura oral tradicional» (2012: 251). Creu que el rondallaire «disposa d'èpits, expressions i frases fetes convencionals per comunicar idees fonamentals, d'escenaris, personatges, episodis i arguments arquetípics, de símbols codificats, de models de composició i de clixés numèrics, que ha après de forma intuïtiva i que, en general, fa servir de forma inconscient» (2012: 251). Afirmar que es tracta d'elements que converteixen el text en estèticament atractiu, que faciliten la tasca del narrador i satisfan l'oient i que «el gènere, a més, conserva algunes fórmules que no són pròpiament rondallístiques des del punt de vista històric, sinó conjurs o encanteris desapareguts de les pràctiques màgiques els quals contribueixen igualment a l'estil formulari i al regust arcaic que caracteritzen la rondalla» (2012: 264).

En primer lloc, entenem l'encanteri¹ com una porta d'entrada a un món emocional, és la via directa a la por, al respecte, a l'activació de mecanismes

¹ Tot i que el terme *encanteri* se sol usar com a sinònim de *conjur* i de *sortilegi*, existeixen matisos significatius entre els tres termes. En el nostre estudi hem usat *encanteri* tot referint-nos a un conjunt de paraules i gestos rituals destinats a obtenir un efecte de màgia, a la influència màgica, encantament o cosa que produeix encantament i que fa que una persona estigui sotmesa al poder d'altri. Només els poden pronunciar les persones iniciades en la màgia. Contenen una paraula o frase màgica que desencadena el poder de la natura o crida l'ajuda d'una divinitat. Poden alterar el curs normal dels esdeveniments i predir el futur. El *conjur* seria la invocació d'una força espiritual per a obtenir-ne poders, una fórmula o expressió que constreny algú (pot ser un esperit o un diable) a apareixer o a obeir per una invocació o per pràctiques màgiques. També pot ser una fórmula que apropa una potència invisible i n'allunya una altra. El *sortilegi* és l'emprament d'un poder profètic atribuït a un pacte amb els mals esperits o endevinació del futur mitjançant la sort o les arts màgiques. Accions tendents a usar els poders dels esperits amb mitjans ocults als profans. Designava el ritu de la sort, són paraules que tenen un poder màgic i que es pronuncien per canviar la naturalesa o la forma d'algú o d'alguna cosa.

mentals que ens transporten a una altra dimensió, a la del subconscient. Un encanteri és un ritu màgic que té la pretensió d'alterar la realitat. Per a Rosa Alcoy i Pedrós «l'encanteri actua com una crida però és també una estratègia, res no impossibilita pensar que darrere de la creació de misteri, o de qualsevol al·licient creat per l'encís, s'amaga una tàctica, es desplega la teranyina de l'estil o d'una *manera*, o evolucions un esquema de treball basat en el pensament racional» (2021: 14); i segueix: «L'encanteri que escau a l'art en general i que ha de ser sentit, i ser, i emplaçar-nos, en l'òrbita emocional més pura». Les paraules referides a la màgia: encantament, sortilegi, conjur, malefici, etc., posseeixen una gran càrrega connotativa que ens transporta a una altra realitat a la qual ens sentim lligats emocionalment. Amades (1982:117-118) ens fa observar també que el terme *encantat* s'atribueix a la majoria de processos de transformació d'humà en animal o d'embruixament —que podem fer extensius a animals, llocs o objectes—, prové de la paraula *cant*, per tant implica, «que està sotmès sota l'acció o l'efecte d'un cant o cançó».

La màgia no és una força universal que actui per ella mateixa ni onsevu-lla sinó que és un poder específic únic en mans de la persona que posseeix aquesta força que es convoca a través d'un ritual i es manifesta amb la veu i la paraula. Malinowski (1993: 87) considera que cada tipus de màgia neix d'una circumstància concreta, de situacions reals i independents i de la tensió emotiva que provoquen un fluir espontani d'idees i de reaccions humanes. És la uniformitat del procés mental humà el que suposa que hi hagi alguns trets universals al voltant de la conducta màgica. Els objectes màgics tenen un missatge i unes connotacions essencials per a poder entendre el seu ús i la seva funció, així podríem parlar de l'existència d'una certa «pseudociència màgica» que ens els explica.

Joan Amades, a l'apartat referit a «les frases versificades i cantades en la rondalla» (1982: 114-126), afirma que «per als pobles antics la paraula versificada té un valor de cosa sagrada, sublim i excepcional; que les primeres civilitzacions van qualificar la poesia de llenguatge dels déus, perquè creien que les divinitats se sentien ofeses i es mostraven esquerpes si no se'ls parlava de manera rimada i metrificada. Parlar en prosa baixa i vulgar comuna a totes les gents era una irreverència en dirigir-se als éssers sobrenaturals» (p. 115). I segueix: «Entre els versets de què parlem n'hi ha que són fórmules màgiques emprades per a obtenir dons i favors dels éssers sobrenaturals amb els quals hom tracta, gràcies obtingudes moltes vegades per la gran valor màgica concedida a la paraula» (Amades 1982:115). Malinowski (1993: 80) considera que qualsevol ritual màgic necessita que el seu poder sigui invocat, es tracta d'acostar el poder cap a l'objecte: «El hechizo es esa parte de la magia que está oculta, que se continúa en filiación mágica y que sólo conoce aquel que la practica».

2. Les fórmules màgiques que activen el poder dels objectes

Dins el corpus rondallístic d'Alcover hi ha un gran nombre d'objectes màgics que tant poden ser anells com capsetes, canyamets, llibrets, capells, garrots, flabiols, flors, pintes, ribells, floquets, entre d'altres. Tanmateix, Bronislaw Malinowski (1993: 79) considera que tots els objectes que s'usen per a la realització d'algun tipus de màgia: perfums, flors, els objectes punxants, etc. s'associen a les emocions i no a les idees. En la majoria dels casos, els objectes màgics s'activen quan es pronuncien unes paraules determinades que resulten ser fórmules màgiques. El fet de pronunciar les fórmules màgiques fa que l'objecte deixi de ser comú per convertir-se en màgic i executa el poder que, suposadament, alguna força superior li ha concedit. Només el coneixement de la fórmula màgica permet activar el poder de l'objecte, per això l'heroi o l'heroïna necessiten el contacte amb el donador que, a més a més de proporcionar-li l'objecte, li ha d'explicar quina és la seva virtut i com s'activa.

La seqüència anterior implica que, tant els personatges que apareixen a la rondalla com els receptors —lectors o oïdors— als quals arriba, comparteixen unes determinades creences màgiques que són les que regnen en el món de les rondalles i que permeten que es desenvolupin els fets segons la dinàmica habitual del gènere.

Propp (1980: 278) creu que els objectes màgics no són més que un tipus d'ajudant, ja que fan la mateixa funció. Segons aquesta concepció, qualsevol objecte pot ser considerat màgic en un moment determinat però ha de posseir unes qualitats màgiques inherents i ha de ser divinitzat. No hi sol haver cap element extern que identifiqui l'objecte com a màgic. Afirmar: «En el cuento, los objetos encantados son tan numerosos que un análisis descriptivo de ellos no nos daría ningún resultado» (Propp 1980: 278-279). Acompanya aquesta afirmació amb un llistat de peces de vestir, instruments musicals, armes, parts d'un animal, joies, etc. Carles Salazar (2009: 374) aclareix que «una creença màgica és la creença en l'existència d'una determinada causalitat sobrenatural que explica la producció de determinats fenòmens. Que es tracti, a més, d'una creença falsa és una altra qüestió»; i afegeix:

Podríem així formular el paradigma de la creença màgica de la manera següent. Existeixen forces invisibles, extraordinàries i misterioses que determinen la producció dels fenòmens de la realitat, o si més no de determinats fenòmens. Qui pugui dominar aquestes estranyes forces podrà, en conseqüència, controlar la producció d'aquells fenòmens (Salazar 2009: 374).

Segons Malinowski (1993: 83), entre l'objecte i la màgia hi ha un vincle essencial: la màgia és una qualitat de la cosa i de la relació entre la cosa i l'humà, que és qui la posseeix. Aquest poder és tan valuós i particular que s'ha d'amagar i s'ha de protegir amb tabús i amb fórmules màgiques secretes.

En el cas de les rondalles, qui domina aquestes forces és l'heroi o l'heroïna, gràcies a l'ajut de donadores a les quals han demostrat que tenen bons valors humans i que són capaços de rompre la quotidianitat i d'arribar a l'èxit de les seves comeses. La rondalla «Es Mèl-loro Rosso» (Alcover 1996-2022, III: 180-219, tipus 425X) explica detalladament el procés de donació i d'ús de l'objecte màgic:

Sa fada amb això se posà sa mà a sa butxaca, se treu un llibret, el dona a N'Elieonoreta i li diu:

—Bono, Senyora Altesa, acurcem raons, que jo faig falta a altres bandes. Vetaquí aqueix llibret. El s'estoig ben estojat i el guard ben guardat. Si el perdia o li [sic] prenien, estaria fet de Vossa Altesa sense apellació. En voler res que Vossa Altesa no puga fer, obrirà aqueix llibret amb cada mà i li dirà: «Llibret, llibret!² La bona fada m'ha comandet que tot quant jo li demanaria me fos alcançadet: te deman tal cosa». I a l'acte li sortirà, Senyora Altesa, aquella cosa que haurà demanada. Amb això i amb so suc de cervell que té Vossa Altesa arribarà dins poc temps a desencantar es Mèl-loro Rosso (p. 194).

Observam com la donadora és qui explica a l'heroïna quina virtut té l'objecte màgic que li proporciona i amb quina fórmula màgica es pot activar el seu poder, en aquest cas és una fórmula rimada. Així mateix, la fada incita la jove a usar la intel·ligència per fer un bon ús de l'objecte màgic que li permetrà desencantar l'heroi.

A «En Tià d'es forn d'En Mata-ronyes» (Alcover 1996-2022, I: 187-200, tipus 300 i 302), «Sa madona, que era fada, digué: —Jo lo que vos puc donar una carasca, una espècie de caps de tabac, que en dir-li: “Carrasca, du'm a tal part!” vos hi durà a l'acte!», (p. 189). Aquí l'objecte màgic permet transportar l'heroi si li dona l'ordre corresponent. Més endavant, es reproduceix el mateix cas: «Sa madona, que era fada, digué: —Jo vos podria donar unes corretges, que en dir-los: “Corretges, pegau!” ja són patides a pegar arreu de tots vents i peguen fins que troben gent davant» (p. 191). En general, els objectes màgics que serveixen per pegar com corretges, garrotets o serra-porres s'usen per fer justícia o per ajudar els herois a recobrar algun objecte que els ha estat robat.

Tenen efectes múltiples les maçoletes que apareixen a «En Bernadet i la reina manllevada» (Alcover 1996-2022, III: 359-379, tipus 462), si els diuen «Hala maçoletes! Feis lo que sabeu fer», «tot quant hi ha entorn d'elles tant sa gent com tota la casa tot se posa a sonar, cantar i ballar fins que tu digues basta!» (p. 372); en canvi, si els diuen «Maçoletes, duis-mos a tal banda!» els transporten cap allà

2 És molt significatiu el pes màgic de la paraula escrita, que pot servir si es posa damunt algú per guarir-lo, per exemple. Amades (1982: 118-119) es refereix al poder dels llibres que tenen impreses oracions i fórmules, fins i tot tenir-los a prop suposa gaudir del seu efecte màgic: «La paraula escrita té una valor molt superior a la parlada, puix que ve a ésser com si continuament es pronunciés, i per tant la seva valor és perenne, és com una fórmula màgica en perpetu estat d'acció». L'exemple que posa és el del llibret d'«Es Mèl-loro Rosso» d'Antoni M. Alcover.

«amb un tancar i obrir d'uis» (p. 372-373). D'aquesta manera, un sol objecte màgic uneix diverses propietats.

En alguna ocasió són els mateixos objectes màgics que diuen quina és la fórmula que activa els seus efectes, tal com passa a «En Joanet Cameta-curta i ses tres capsetes» (Alcover 1996-2022, I: 205-218, tipus 301): «Però encara més content i gojós estava en Joanet perquè, com se va treure de sa faldriguera ses tres capsetes, va reparar que cada una d'elles duia unes lletres que deien: “Oh, tu que m'has treta des pou! En veure't apurat, obri'm i demana'm una cosa, sa que vulgues, per grossa que sia, i te serà accedida, però just una vegada!”» (p. 210). A «Una gírgola que dugué coa» (Alcover 1996-2022, I: 432-456, tipus 310), l'heroïna es passeja per un jardí que fa tornar fades les al·lotes i olora tres flors màgiques que li diuen per a què poden servir:

Mentres olorava sa vermeia vermeia, sent una veueta que sortia d'aquella flor dient:

—Si me cuis, allà on me tiraràs sortirà un camp de foc.

Mentres olorava sa verda verda, sent una altra veueta que deia:

—Si me cuis, allà on me tiraràs sortirà un pinar d'uns pins més espessos que es cabeis des cap.

Mentres olorava sa flor blanca blanca, sent una altra veueta que deia:

—Si me cuis a mi, allà on me tiraràs sortirà un camp tot sembrat de guinavets nous i esmolats de fresc i més atapits que ses pues d'un eriçó (p. 437).

També és el cas de la maneta que apareix a la rondalla «En Joanet i sa donzella desencantada» (Alcover 1996-2022, III: 133-157, tipus 302):

Aleshores en Joan sentí una veueta, que li semblà que sortia d'aquella maneta que el menava pertot i que llavò s'era posada damunt sa capçalera d'es llit de sa fadrineta. Aqueixa veueta se posa a dir:

—Sí que l'has feta grossa amb so tirar aquella gota de cera dalt sa galta de missenyora! Però mira que si tu fas tot lo que ara te diré, encara poríem desencantar missenyora!

—Sigueu qui sigueu tu qui me parles —diu en Joan—, digues de pressa tot lo que he de fer per tal desencantament i ho faré anc que el dimoni en pas (p. 138).

Sovint, un objecte serveix per invocar la persona que s'ha ofert a ajudar l'heroi com a «Na Joana i la fada Mariana» (Alcover 1996-2022, II: 254-260, tipus 428); en Bernat, el fill de la fada, agafa l'heroïna d'amagat i li diu: «—Jas aquest quant i, en trobar-te molt estreta, digues: “Ah l'amo d'es quant!” i jo et sortiré i te trauré de dins es fang, per enfonyada que hi estigues» (p. 254).

Els exemples són nombrosos i diversos, com és el cas del gegant que apareix a «En Joanet i sa fia del rei» (Alcover 1996-2022, V: 148-172, tipus 566), que, quan es troba apurat de tot, li ofereix un canyamet que en dir-li: «—Canyamet, treu-me d'es menjar del senyor rei», ho fa així, igual com una sella que en dir-li «—Selleta, du'm a tal banda» hi transporta l'heroi. Tant en un cas com en l'altre,

la fórmula es limita a donar l'ordre a l'objecte perquè faci la funció per la qual ha estat concebut.

Janell és un dels objectes màgics més freqüents i que té efectes varis com el que troba en Joanet dins el pou, a «En Joanet, fii de viuda» (Alcover 1996-2022, v:11-21, tipus 560); quan el frega, l'anell respon: «—Fii de viuda què demanes?» i es concedeixen els seus desitjos, tant si és sortir del pou, com tornar la vida als seus germans, com que aparegui una taula de menjar, com un palau... Tot és possible, basta que ho desitgi i ho demani a l'anell. El mateix passa amb l'anell d'«En Pere de la bona roba» (Alcover 1996-2022, v: 24-34, tipus 560): tan aviat proporciona menjar com canvia la seva posició a la força per la dels jutges i el botxí, fins que digui «Basta!», i l'heroi no ho diu mai. A l'anell se li pot demanar qualsevol cosa ja que té poders il·limitats. També posseeix un anell en Joanet de «Sa llampria meravellosa» (Alcover 1996-2022, v: 40-84, tipus 561), del qual surt un negret que fa tot quant li mana tot dient: «Mana'm feines com esclau teu que som i de tots es qui porten l'anell!», però només té poder si el freguen a la «llampria meravellosa» que ha agafat ell de dins un avenc.

Torna a ser un anell el que li demana l'heroi de «S'anellet» (Alcover 1996-2022, v: 211-245, tipus 569), aconsellat per un jai, al dimoni gros després de deixar-li un present de matances a l'infern, que respon a la fórmula genèrica: «—Anellet, fes lo que saps fer»; però, en aquest cas, l'anell manté una conversa amb l'heroi i quan li demana menjar li contesta: «—I ses dues paneres de porquim que dúieu? —diu una veueta de dins s'anellet»; o bé: «—Bono, i què voleu? —diu sa veueta» (p. 216), i segueixen la conversa en cada ocasió: «—Encara no vos basta lo que vos he tret? —diu sa veueta de s'anellet. —És que no tenc cuera per envestir sa caldera de peix! —diu en Joan. —I sa forqueta i guinaveta per sa cuixa de porcella rostida? —diu sa veueta de s'anellet» (p. 222). A la mateixa rondalla els gegants li pretenen baratar l'anell per tres garrotets —que peguen en dir-los «Pegau!» i s'aturen en dir-los «Prou!»— per unes endevinaies i un fabiolet que fa aparèixer tots els soldats del rei.

A la rondalla «Tres germanes i un gigant» (Alcover 1996-2022, i: 459-474, tipus 311), l'heroïna puja a un arbre perquè sospita que té efectes màgics ja que el gegant li ha prohibit que en mengi el fruit: «Aquell fruit eren una espècie de peramenys³ d'allò més garrit» (p. 466). El fruit és qui parla i li demana si du l'anell d'or damunt, ella el du però dins un mocadoret i no li toca la pell, per això no anul·la els efectes màgics:

—Aquesta et val! —diu sa veu de dins aquella fruita—. Així ja em pots coir! Però no em mengis que no puguis primer an es capdamunt d'aquest arbre, aont veuràs que s'ui de més amunt fa un brot de tres fuies i una floreta. Cui aqueix brot amb sa man dreta,

3 *Peramenys* o *peramanys* són, segons el diccionari d'Alcover una «varietat de pera d'hivern, molt grossa i dolça».

menja'm a mi, agontant-me amb sa mà esquerra, i no llevis mai sa vista d'aquell brot. Si ho fas així, aquell brot tindrà sa virtut, mentres tu no el perdes, de tornar sa vida a qualsevol mort que l'hi passis per davant sa cara (p. 467).

A «Dues germanes i en Bernadet» (Alcover 1996-2022, iv: 381-394, tipus 552A) l'heroi aconsegueix un capellet de vidre que el fa invisible quan se'l posa i un cavallet de fust que el du on ell demana, només de dir: «Cavallet, vui esser a tal banda» (p. 385).

Així, observem com els objectes màgics acompanyen el camí dels herois i els faciliten la tasca que solen tenir encomanada, en general s'activen amb fórmules màgiques que en ocasions simplement sol·liciten el desig de qui els posseeix, tot partint de l'habilitat particular de cada objecte.

3. *La crida dels animals màgics i les fórmules que activen el poder de transformació*
Per tal de cridar els animals màgics que fan d'auxiliars als herois i les heroïnes, també se solen usar fórmules màgiques, en ocasions ben senzilles, com és la d'«Es cavallet de set colors» (Alcover 1996-2022, iv: 275-294, tipus 530): en Bernadet crida «Cavallet blanc, ajuda!» o «Cavallet negre, ajuda!» (p. 278). Aquests animalets solen actuar com a auxiliars que ajuden els herois a aconseguir el que cerquen.

A «En Mercè-Mercè» (Alcover 1996-2022, iv: 318-350, tipus 532) s'usa la fórmula que habitualment es fa servir per a les transformacions per cridar l'animal: «—Val Déu i cavallet! Ajuda, que s'es mester!» (p. 324); i el cavallet tant pot donar consells com proporcionar un exèrcit de cavalls blancs i negres per guanyar batalles i guerres o donar instruccions detallades de com s'ha de trobar la bella font o com s'ha d'aconseguir llet de lleona per tornar el delit i el coratge al rei.

A la rondalla «En Pere d'es forn» (Alcover 1996-2022, vi: 45-55, tipus 675), l'heroi salva un vell marí tot ajudant-lo a tornar a l'aigua i ell li diu: «—Qualsevol cosa vulgues, no has de fer més que dir: “Per virtut del vell marí que es faça tal cosa” i se farà a l'acte» (p. 49). Es tracta de l'animal agraït que crea un vincle permanent amb l'humà que l'ha salvat. El mateix cas dels animals agraïts el trobam a «Es fii d'es pescador» (Alcover 1996-2022, i: 307-330, tipus 302). L'heroi ajuda quatre animals que es barallen per partir-se una ovella morta i ell els aconsella sàviament. En agraïment li donen una part del seu cos: una cerra, una ungla, una ploma i un capet de banya que s'activen quan diu «Val Déu i lleó», «Val Déu i ca llebrer!», «Val Déu i falcó!» i «Val Déu i formiga!» respectivament, i es desactiven quan diu «Val Déu i homo!» i torna a ser qui era. Tornam a trobar el mateix motiu i la mateixa fórmula a «En Joanet i sa donzella desencantada» i a «Sa maneta de plata» (Alcover 1996-2022, iii: 133-157, tipus 302; v, 87-110, tipus 561).

Tot i que la metamorfosi és l'ús més habitual d'aquesta fórmula màgica, també apareix per invocar l'animal esmentat i provocar altres efectes màgics, és

el cas d'«En Tinyoset» (Alcover 1996-2022, I: 545-567, tipus 314). El corb agraït li dona tres plomes de tres colors que fan efectes diferents si es diu la fórmula màgica «Val Déu i corb! Plometa, fé lo que saps fer» (p. 549), i apareixen un pinar espès, un camp de brases i un braç de mar, segons el color. El cavall, fa el mateix i li dona la cua perquè serveixi per a invocar-lo i donar-li la solució als problemes tot dient «Val Déu i cavall! Coeta, fé lo que saps fer» (p. 552). D'aquesta manera, el transporta on vol, li fa guanyar guerres i curar el rei.

El mateix passa a «S'estudiant de sa cova de Salamanca» (Alcover 1996-2022, II: 14-24, tipus 325): el mestre i l'alumne es transformen a partir de les fórmules «Val Déu i lloca amb polls!» i «Val Déu i milana falconera», respectivament (p. 23-24). Na Fadeta, l'heroïna de la rondalla «Es Castell d'Iràs i no tornaràs» (Alcover 1996-2022, I: 499-527, tipus 313C) usa la mateixa fórmula per transformar-se i tornar a casa seva aviat: «Val Déu i àliga! —di-gué, i torna una àliga; pega volada i de d'allà» (p. 508).

A «En Ferrandi» (Alcover 1996-2022, II: 103-124, tipus 320), quan l'heroi es veu apurat per trobar una pinteta d'or que és dins mar, escolta el consell del cavall i crida: «—Animalet de Déu, / dona'm lo que és meu / i jo et daré lo que és teu» (p. 120); i així fa ús de les tres espines que li havia donat com a penyora per haver-lo salvat. Repeteix el mateix procés i la mateixa fórmula amb l'ocellet que li du un anell de diamants.

Les fórmules de les fades serveixen també per a la metamorfosi dels personatges en cas de necessitat, com passa a «Na Blancaflor» (Alcover 1996-2022, I: 479-495, tipus 313A) quan ella diu: «—Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat i un punt més, que lo que ara diré sia ver i veritat: que en Joanet torn una sínia, i es cavall un ase retut que rodi sa sínia i jo que sia s'hortolà» (p. 492). Trobam la mateixa seqüència a «Es Castell d'Iràs i no tornaràs» (Alcover 1996-2022, I: 499-527, tipus 313C), quan fugen na Fadeta i en Bernadet.

4. Malefícis i malediccions

A l'Aplec d'Alcover apareixen malefícis i malediccions formats per fórmules màgiques que provoquen fets i situacions determinats. Suposen un ús particular del llenguatge i sovint apareixen en boca dels agressors que, per voluntat pròpia o per ordre d'algú d'estatus social superior —com és el cas del rei o la reina—, pretenen causar mal a algú altre, sobretot als herois. En aquest cas, no calen objectes que provoquin l'efecte desitjat sinó que les paraules són suficients per crear els efectes que s'esperen. Segons Carles Salazar,

Els llenguatges simbòlics es diferencien del llenguatge ordinari perquè posseeixen un significat addicional, subjacent, que és en definitiva el seu significat real. Per això els llenguatges sim-

bòlics ens resulten incomprensibles a primer cop d'ull. Ens cal desxifrar-los, interpretar-los, descobrir-ne la veritat oculta que s'amaga sota la falsedat o mentida aparent (2009: 302).

Salazar afirma que «els mites han de ser narrats en una llengua determinada. Però a diferència del que succeeix amb altres tipus de narracions o construccions lingüístiques (la poesia, per exemple), el llenguatge proporciona als mites alguna cosa més que un conjunt de sons que expressen idees» (p. 333). Així, els sons i les paraules pronunciades per agressors o pels auxiliars dels agressors tenen significats ocults i amagats que van més enllà de les idees que els propis mots haurien pogut expressar.

Rafel Beltran considera que «l'enunciació d'un conjur significa un intent de modificar el curs natural dels esdeveniments. Es tracta, doncs, d'una invocació màgica. Segons la definició clàssica de Malinowski [1993], la màgia és la resposta a una sensació de desesperança que tenen els homes o les dones sobre un món que no poden controlar» (1998: 462). Els exemples poden ser diversos, com el de la rondalla «Sa cama-rotgera» (Alcover 1996-2022, III: 297-308, tipus 433B), que comença explicant com un rei, cansat de no poder tenir infants, s'exclama: «—Mal fos un drac, sols que en tenguéssim un!»; la seva mala paraula actua com un malefici, és premonitòria i al cap d'un temps neix un drac que s'amaga dins el clavegueram. Els malefícis són temuts perquè es considera que són extremadament poderosos i és molt difícil alliberar-se'n.

«N'Elienoreta» (Alcover 1996-2022, I: 360-399, tipus 310) fuig de la torre on son pare la té captiva i ell la persegueix, però en Bernadet insisteix que es giri i, malgrat els advertiments de na Trec-a-trec —la maceta que la serveix— que li diu de dins la butxaca: «—Que no es gir, senyoreta! Que son pare és bruixot i la fadaria!», ella es gira una mica i son pare li veu «una galta, sa coa d'un ui i una banda de front i tot d'una diu pegant un crit aborronador: —Cara d'ase torns, Elienoreta polissona! I N'Elienoreta cop en sec torna amb sa cara d'ase». Per tal d'alliberar-se d'aquest malefici, l'heroïna haurà de menester l'ajut d'una auxiliar, la maceta, que haurà de fer un procés llarg i reiterat per convèncer l'agressor i pare de l'heroïna perquè li reveli com ho ha de fer per poder tornar al seu estat original i alliberar-se del malefici al qual l'ha sotmesa.

Trobam el mateix motiu a «Na Blancaflor» (Alcover 1996-2022, I: 479-495, tipus 313A). Quan els protagonistes fugen del dimoni i pare de na Blancaflor, el primer li demana que es giri per dir-li a reveure i en Joanet insisteix que ella es giri. Quan la jove hi accedeix, el dimoni aprofita per fer-li el malefici: «—Mal te badasses, mala fia!» (p. 494), a l'acte ella es badà de dalt a baix del cos i morí i també el cavall.

Les fades són perilloses i temudes pels seus poders, ja que és comunament conegut que es poden usar per fer mal. En moltes ocasions recorren a elles les males persones per tal que matin algú, tal és el cas de «S'aucellet de ses set llen-

gos» (Alcover 1996-2022, VI: 139-153, tipus 707). Quan les dues germanes de la reina veuen tres jovenets amb un estel al front que es passen per davant palau, sospiten que són els nebots que elles volgueren matar i acudeixen a una mala fada que, tot i que es compadeix dels tres jovenets, els envesteix amb males arts perquè l'amenacen de mort a ella:

Criden una mala fada i li diuen:

—Si no fas malbé aqueix poques vergonyes que passen per ací davant, tan desenfreïts...

—¿Aquesta al-loteta i aqueix dos al-lotets? —diu sa fada signant es tres bessons.

—Sí, aqueix tres noninguns. Idò si no else fas malbé, d'es teu cuiro, n'hem de fer un sarró.

An aquella mala fada així mateix li sabia greu, però s'estimà més es seu cuiro que es tres bessonetes.

Els aluia, else segueix darrere darrere i, tot d'una que veu gens descuidats es dos al-lots, se'n va a s'al-loteta i ja li pega galtada, tot dient-li:

—Mala fada t'ha malfadada!

Posa no tindràs

mentres l'aucellet de les set llengos

no sentiràs!

I aquella pobra al-lotona se posa amb un tremolor i un mal per tot es cos, que es pensava dins mitja hora esser morta (Alcover 2013: 142-143).

També podem veure que el malefici de la mala fada va acompanyat de l'afronta que suposa la galtada a la jove i del dolor físic, que la fa patir enormement. Per tal de desencantar-la, han d'aconseguir l'aucellet de les set llengos i li han de dir: «Desenfada aqueixa germaneta meua que una mala fada l'ha malfadada» (p. 144) i amb el seu cant la desenfadarà.

Un altre exemple de premonició i malefici particular és el de la mare d'«En Pere Catorze» (Alcover 1996-2022, V: 355-375, tipus 650A), que està tan orgullosa del seu fill que no s'atura de dir:

—Oh estrella meua d'es meu cor! Que t'estim i que t'estim! Catorze en voldria tenir com tu!

—Calla botxa! No digues això! No digues desbarats! —deia es seu homo.

—An això dius desbarats, tu? —deia ella—. Ho dic i ho re-dic! Catorze en voldria tenir de fíis com aquest! Catorze! Catorze!

No en va tenir d'altre, però aquell començà a fer-se tan revengut i reforçat, que prompte va tenir tanta força com catorze al-lots d'es seu temps; però també resultà que tornà tan menjador, que se menjava ell tot sol es menjar de catorze, és a dir, catorze olles de faves i catorze pans (p. 356).

Tot i el recel del pare, que té una actitud ben diferent i uns altres desitjos, les paraules de sa mare actuen com una premonició i l'infant té la força de catorze i menja per catorze. Aquesta feta és una mostra de l'amor desmesurat de la mare cap al fill però, com que és profund i franc, al cap i a la fi el condueix cap a un bon camí i en Pere arriba a ser rei. També actuen com una premonició i com un malefici les

paraules de la mare d'«Es peix Nicolau» (Alcover 1936-1972 XXIV: 71-73), que, cansada de veure el seu fill en remull i de la caparrudesa de l'infant «tengué sa flaqueza de dir: —Mal tornasses peix!— Què me'n direu? Ell hi tornà de cinta en avall» (p. 71). El fill és feliç quan el duen a la mar però les seves ànsies de conèixer-ne els secrets el duen fins a «es fons de Saluet» i això li costa la vida. Les paraules de la mare han actuat com una maledicció i ella paga la seva debilitat i el mal moment amb la pèrdua del fill.

Un cas molt semblant és el de la mare de la rondalla «Es ciurons que tornaren minyons» T700 ALC. GG. VI (2013: 84-87), que ens conta com una dona casada sense infants com que «es ciurons no volien coure, i arriba a dir: —Mal tornassin minyons, ja que no en tenim cap!, Hi tornaren i ja se posen a córrer i a borinejar» (p. 84).⁴

A «Una gírgola que dugué coa» (Alcover 1996-2022, I: 432-456, tipus 310), casualment una mala fada sent com na Catalineta li expressa la por que té a en Bernadet, que si la deixa sola no la fadin i ell no perdi la memòria i diu: «—Faré tenir ver allò que ha dit aquella al-lota» i «digué ben petit ben petit, que negú no la sentís: —Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat, que lo que ara diré sia ver i veritat: que aquest jovenet no se recordi pus de sa mesquina que ha deixada devora es coll d'es pou!» (p. 441). Els efectes són immediats: «Sobretot, ell fonc vera sa maledicció d'aquella mala fada. En Bernadet cop en sec s'oblidà de Na Catalineta, com si no l'hagués vista mai ni sabés si era an el món» (p. 441). També el dimoni i pare de «Na Blancaflor» (Alcover 1996-2022, I: 479-495, tipus 313A) repeteix en diverses ocasions: «—Maleïda sigui sa que t'ha aconseguit!», ell sap que ha estat la seva filla Blancaflor, però com que no en té proves, la maledicció no produeix cap efecte.

L'heroi d'«En Pere Poca-Por» (Alcover 1996-2022, II: 31-47, tipus 326) roman a una casa on hi surt por cada nit i descobreix que és perquè quan feien la casa no podien posar una pedra molt feixuga i algú va dir: «Que la pos el dimoni!». Evidentment, el dimoni se sentí invocat i la hi posà, per això cada nit hi surt por perquè encara no ha cobrat la feina. La solució que proposa en Pere és que se'n tornin la pedra i així es fa.

5. Els encanteris i les fórmules de les fades

Les fades són les figures que, per excel·lència, articulen els poders màgics i els entren per a bé i per a mal, segons el seu criteri o per pur caprici. Les fades no manifesten el seu poder a ningú fins que el fan servir. Mai no en presumeixen; al contrari, són discretes i senzilles i actuen com dones corrents. Solen ser les principals articuladores dels encanteris i els basta la paraula per a obtenir els efectes màgics que desitgen. A les rondalles d'Alcover, la paraula és l'eina més poderosa. A través de la paraula es pot enamorar, es pot vèncer un combat, es

⁴ Simonsen (2012) analitza casos estranys de mares mortes abans de parir, mares infanticides, exorcismes, etc. tot basant-se en el llegendari danès.

pot aconseguir una penyora o, amb una fórmula màgica, fins i tot es pot conduir cap a la mort. Es distingeixen bons i dolents segons l'ús que fan de la paraula. Els herois i heroïnes positius són intel·ligents i parlen educadament, saben usar bé el llenguatge. Per contra, els antiherois malparlen, són inoportuns i maleducats i paguen les conseqüències de ser-ho.

La dona és la que fa un ús més enigmàtic de la paraula, la que més mesura i pensa què ha de dir i com ho ha de dir. Els homes també poden usar aquest recurs però no ho fan de manera tan sistemàtica. Les fades són les dones que posseeixen el poder de canviar l'ordre de les coses en un sol instant, només de pronunciar els mots pertinents. És, des d'antic, el conjur o la paraula màgica, la clau, i així ho reconeix Teresa Zapata: «En muchas culturas primitivas, el hechizo es el más importante de los componentes de la magia. Quién conozca el hechizo, conoce la magia y el ritual de brujería se centra en la pronunciación de éste» (2007: 53). Afirmar Walter Ong: «La fuerza de la palabra oral para interiorizar se relaciona de una manera especial con lo sagrado, con las preocupaciones fundamentales de la existencia. En la mayoría de las religiones, la palabra hablada es parte integral en la vida ritual y devota» (1987: 78).

A la rondalla «L'amor de les tres taronges» (Alcover 1996-2022, II: 331-358, tipus 408), la fada enfadada perquè en Bernadet li ha romput la setria tot jugant s'exclama: «—Del bon fat i del mal fat que la mia mare m'ha comanat i un punt més lo que ara diré, que sia ver i veritat:⁵ que en Bernadet en tenir setze anys, no puga estar ni sossegar que l'amor de les tres taronges no vaja a cercar» (p. 333). El fet que les fórmules màgiques incloguin al·lusions mítiques i primigènies suposa que, en ser pronunciades, desencadenen els poders del passat i els duen cap al present (Malinowski 1993: 93). Es constata que el mite i la màgia estan molt relacionats. Un encanteri semblant és el de la fada de «S'Hermosura del món» (Alcover 1996-2022, IV: 242-253, tipus 516) que, enfadada perquè el rei cristià li ha tallat un pam de nas amb una fletxa, s'exclama: «—Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat i un punt més, que lo que ara diré sia ver i veritat:⁶ que es

5 Jaume Busquets (1929), especialista en la investigació sobre el passat islàmic de Mallorca, defensa que l'inici d'aquesta fórmula és una reminiscència musulmana i una mostra de la influència de certes pràctiques en els primers temps posteriors a la conquesta del rei Jaume I. Es basa en la fórmula que inclou l'article femení: *Per la fat i fat*, que segons ell deriva de la *Fatifat* i, alhora de *Al-Fâtihat*, que és el nom de la primera sùra o capítol de l'Alcorà; reforça aquesta hipòtesi amb el fet que els musulmans atribueixen grans virtuts a les sùres. Recentment, Guillem Rosselló Bordoy (2010) feu una anàlisi sobre aquest i altres articles de Busquets i, alhora, sobre la seva figura. Amades (1982: 116) es refereix a per fat i fat com «una fórmula d'encantament típica de la rondalla mallorquina». I aclareix: «Els termes fat i fat, impropis de la nostra parla semblen ésser la degeneració o corrupció del terme àrab al-Fâtihat, que hom aplica a la primera sùra o capítol de l'Alcorà, tingut entre els musulmans com de gran virtut, i que hom ensenyava secretament, cregut que el seu coneixement comportava la possessió d'una fórmula de virtut excepcional, atribuïda en general a totes les sùres, però molt especialment a la primera».

6 Katrinaki (2012) presenta un interessant estudi sobre les contradiccions que s'estableixen entre

qui m'ha tirada aquesta fletxa no tenga conhort fins que haja trobada s'Hermosura del món» (p. 243).

A «Una gírgola que dugué coa» (Alcover 1996-2022, I: 432-456, tipus 310), quan na Catalineta veu que en Bernadet no torna a cercar-la al pou, tal com li havia promès s'exclama:

—No hi ha vel. El m'hauran fadat. Veiam jo si el sabré desfadar.

I digué amb tota solemnidad:

— Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat i un punt més, que lo que ara diré sia ver i veritat: que dins es bosc més gran del rei se principiï un casal, com és del rei mateix, a on no hi falt un amèn, i que hi haja una botiga amb tota casta de robes d'home, unes cosides i altres sense cosir.

Què m'en direu? Ell a l'acte se principià dins aquell bosc un casal com es del rei mateix (p. 442).

La fada pronuncia el seu encanteri «amb tota solemnidad» perquè és conscient del seu enorme poder i de les conseqüències que tendran les seves paraules. És com si es trobàs en una situació d'inspiració i de connexió xamànica amb les forces del més enllà que li permeten tenir poders sobrenaturals. El fet que la fada realitzi l'encanteri amb solemnitat indica la importància que té i el vincula al ritual d'encantament. Per altra banda, també hem de destacar la immediatesa dels encanteris que es produeixen «a l'acte», tot d'una després d'haver estat pronunciats de manera correcta. En contraposició, si l'encanteri no es pronuncia de manera exacta i precisa, no es compleix, tot i els esforços d'aquells que es veuen en perill, per exemple, i no el recorden. Aquells que no saben pronunciar una fórmula màgica de manera literal no solen ser els herois sinó els germans o els falsos herois, molts vegades sembla com si aquesta desmemòria estàs vinculada a la seva manca de valors positius —no han atès correctament una jaïeta o no han compartit el pa amb qui patia fam i els en demanava, per exemple—; així, les forces del bé no els són favorables.

Moltes vegades són les fades les que proporcionen les penyores màgiques com les que té el rei moro a «En Ferrandí» (Alcover 1996-2022, II: 103-124, tipus 320): «Mentres no li prenguen s'espasa que li feren ses fades, que en dir-li: “Espasa, taia caps!”, en taia mentres n'hi venguen davant, mentres no li saupen aquesta espasa, no el faran recular» (p. 109) i són elles les que expliquen la virtut que tenen, com les poden aconseguir o com se'n poden alliberar.

Les fades poden oferir dons sense necessitat d'explicitar gaire l'encanteri, és el cas de «N'Estel d'Or» (Alcover 1996-2022, IV: 81-102, tipus 510A). Les jaïes anuncien a l'heroïna que es faran efectius els seus desitjos positius («—Idò perles i diamants tendràs!», p. 88), o negatius per a l'antiheroïna («—Idò pois i xinxes tendràs!», p. 92). El mateix cas el trobam a la rondalla «Ses figures i es fi petit»

els rols de mares i fades en algunes llegendes i creences gregues.

(Alcover 1996-2022, iv: 299-310, tipus 531), quan els germans majors menteixen a la jaia que els demana què duen dins el paner i en lloc de dir-los que hi duen figures li diuen: «Merda!», la jaia els repeteix: «Idò merda tendràs!» (p. 299).

La fada actua com a personificació de les forces de la naturalesa i, malgrat els orígens ancestrals, és una figura que ha perviscut en totes les cultures fins a l'actualitat. Es tracta de criatures fantàstiques en forma de dona que posseeixen poders sobrenaturals i que tant poden ser positives com negatives. Alfred Maury diu: «Ces femmes, le peuple leur donna le nom de magiciennes, de fées, de sorcières; mais il les désigna spécialement par le nom de *fata*, sous lequel ses ancêtres avaient honoré les parques identifiées aux déesses-mères, par celui de *fata*, qui ne refermait rien de plus, au reste, à ses yeux que l'idée d'enchantement» (1843: 24).

És decisiu el poder de la paraula en les nostres fades, és la seva eina principal, ja ens diu Garrido: «El hada está ligada a la palabra y la palabra está ligada al poder del hada. Por medio del poder de la palabra el hada teje la acción de forma que se alcance el desenlace deseado en el marco del espacio y del tiempo del cuento» (2015: 220). Les fades tenen el poder de l'endevinació i del vaticini, s'avancen als esdeveniments, tant dels protegits com dels oponents, per això podem considerar-les successores de les sibil·les. També poden aparèixer i desaparèixer segons la seva voluntat de manera ràpida i inesperada. Però les fades no tenen un poder absolut sinó que depenen de la fortuna i del destí dels altres personatges, de com actuen ells i de quin és el seu propi camí.

6. La interdicció o els efectes de pronunciar determinades paraules

Ja hem observat com a l'Aplec d'Alcover hi apareixen situacions en les quals l'ús de determinades paraules produeix uns efectes màgics que desencadenen el desenvolupament de les rondalles. En alguns casos, es tracta de paraules o expressions prohibides que quan són pronunciades tenen uns efectes immediats i capgiren totalment la situació. Un dels casos més clars és el de «L'amo en Biel Perxanc i la dona d'aigo» (Alcover 1996-2022, iii: 227-230, tipus 1560), que representa la prohibició de pronunciar determinades paraules. En aquesta rondalla, la fada consent casar-se amb el pagès a condició que mai no li digui *dona d'aigo*. En el moment que ell pronuncia aquestes paraules, ella desapareix per sempre i se'n du els seus fills cap a l'interior del pou d'on havia sortit.

A «S'Hermosura del món» (Alcover 1996-2022, iv: 242-253, tipus 516) apareixen tres àlignes que parlen als seus fills i els adverteixen que no poden contar el que han sentit si no volen convertir-se en una pedra: «—Qui parlarà o motarà un tros de pedra mabre tornarà» (p. 245). Al llarg de la rondalla comprovam com són veritat els efectes d'aquesta interdicció perquè el senyor moro torna un tros de pedra mabre quan conta la història que han viscut el rei i ell i perquè ha fet cada cosa, segons el que va sentir contar a les àlignes. També trobam el motiu de la petrificació quan els germans van a la recerca de «S'abre de música, sa font

d'or i s'aucell qui parla» (Alcover 1996-2022, vi: 207-223, tipus 707), i senten pel camí una veu que els diu: «—Ja et 'ga! Ja et tenc! Ja et mat!»; i si es giren, es converteixen en una pedra.

En nombroses ocasions, els objectes màgics estan vinculats a alguna prohibició. A «Una girgola que dugué coa» (Alcover 1996-2022, i: 432-456, tipus 310), l'heroïna es passeja per un jardí prohibit al qual ha tingut accés gràcies al seu bon comportament. Aquest jardí convergeix en fades i les seves flors són màgiques. A «Tres germanes i un gigant» (Alcover 1996-2022, i: 459-474, tipus 311), el gegant ha prohibit a l'heroïna de menjar el fruit d'un arbre pels seus efectes màgics, ja que, si segueix el procés adequat, podria tornar a la vida les seves germanes mortes, ella és conscient de la vinculació entre la prohibició i els efectes màgics de l'objecte prohibit: «—¿No ho deia jo que amb so fruit d'aquest abre hi havia d'haver qualche misteri, quan es gigant té tan privat que en mengin?» (p. 467). A «La Bella Ventura o es ca negre sense nas» (Alcover 1996-2022, iii: 81-103, tipus 425), les tres jovenetes invoquen la bella ventura per saber quin serà el seu futur: «—Crid la bella ventura! Quina serà ma bella ventura? —El rei de Nàpols! —va respondre a l'acte una veu» (p. 82).

A la rondalla «Es tres germans i es nou gegants» (Alcover 1996-2022, vi: 64-74, tipus 676), apareix una fórmula màgica molt atractiva que serveix per obrir i tancar les portes d'una cova on els gegants tenen amagat un tresor. Es tracta de «—Mar i món, obri! Obri bitzoc!» per obrir, i de «—Mar i món, tanca! tanca bitzoc!» per tancar. Tot referint-se a la rondalla meravellosa, Antoni Serrà i Campins afirma: «El gènere, a més, conserva algunes fórmules que no són pròpiament rondallístiques des del punt de vista històric, sinó conjurs o encanteris desapareguts de les pràctiques màgiques els quals contribueixen igualment a l'estil formulari i al regust arcaic que caracteritzen la rondalla» (2012: 264). Es refereix a exemples com «Val Déu i formiga», «Mar i món, obri; obri bitzoc» o a la de les fades «Per la fat i fat». Campins esmenta també l'arabista Jaume Busquets (1929), qui explica la reminiscència àrab que suposa aquesta referència a la primera sùra de l'Alcorà.

Segons Joan Amades, «molt probablement els termes insignificats de *Mar i món* són simplement els termes àrabs *obre't i tanca't*, vulgars i comuns entre musulmans, però que entre nosaltres prenen aire meravellos i valor màgica, per raó de la ignorància de llur sentit» i segueix més endavant tot analitzant diverses fórmules: «Es tracta, per tant, de la repetició del concepte en àrab primer i en català després. Dir-la tota en català li hauria minvat valor i gràcia, i els termes desconeguts li donen qualitat. Aquesta fórmula i l'anterior són els únics elements de procedència àrab que ens són coneguts en les nostres rondalles» (Amades 1982: 17). En la mateixa situació, l'heroïna de «Na Magraneta» (Alcover 1996-2022, vi: 260-272, tipus 709) usa simplement l'expressió «—Portes, obriu» i «—Portes, tancau», tal com fan els tretze lladres, per obrir les portes del Castell de la Colo-

meta. Una altra fórmula màgica per obrir portes la trobam a «S'aigo ballant i es canariet parlant» (Alcover 1996-2022, vi: 161-176, tipus 707):

quan fan el camí arriben a un castell però llavò aquest castell està tancat i per obrir-lo han d'afinar sa clau que pertoca. És un rest de claus que n'hi ha tres-centes xixanta-cinc, una per cada dia de l'any. I per trobar sa del dia, han de dir tres vegades:

—Oh claveta del dia!

Ríngola, fava, pinyoli, fideu!

Vine a la maneta mia!

Ríngola, fava, pinyoli, lllentia! (p. 168).

En aquesta ocasió és tracta d'una fórmula rimada molt atractiva que s'ha de reiterar tres vegades perquè sorgeixi l'efecte desitjat, tal com explica la jaieta. En aquest sentit ens podem remetre a Joan Amades quan afirma: «Originàriament la gràcia i la virtut màgica de les fórmules de poder meravel·lós, no consisteixen en el sentit de les oracions i en llur concepte, puix que moltes vegades ni tan sols anomenen ni fan al·lusió a l'objecte que se'ls atribueix» (Amades 1982: 117). El mateix passa amb les oracions remeieres que no es refereixen al mal ni al tema. La clau, per tant, resideix en la rima, el ritme i l'ordre de les paraules, per aquest motiu el vers esdevingué una necessitat ritual.

A la rondalla «Es Negret» (Alcover 1996-2022, III: 233-245, tipus 428), quan el negret explica quin és el procediment que ha de fer l'heroïna per aconseguir les xeremies de ca ses ties de fora Mallorca, acompanya cada una de les passes amb l'ús de bones paraules, com si l'amabilitat amb la parla tingués per ella mateixa un efecte màgic:

—No res idò —diu es negret—. Saps què has de fer? Ves-te'n per avall per avall. Trobaràs un torrent i diràs: «Oh torrent! Que series de bo per rentar-hi la roba del senyor rei! Deixa'm passar!» I es torrent te dirà: «Passa». Passes i trobaràs una bardissa i diràs: «Oh bardissa! Que series de bona per eixugar-hi la roba del senyor rei! Deixa'm passar!». I sa bardissa te dirà: «Passa». Passes i llavò trobaràs un ramat de calàpets que t'investiran pegant bots i bots. T'en duràs una talequeta plena de terreta bona i diràs: «Oh calapetons! Per ventura negú mai vos havia duita terreta bona i jo vos ne duc» (Alcover 2001: 239).

Es tracta d'un motiu recurrent a nombroses rondalles.

7. Conclusions

La màgia intenta donar una resposta a allò que desitjam i no podem aconseguir de manera convencional, per això ens resulta tan atractiva. És com si alguna part del nostre subconscient s'hi sentís atreta i lligada.

Els fets màgics simulen els efectes que volen aconseguir, són un mitjà per a un fi. L'objecte pot ser conegut i quotidià i només actua quan es pronuncia l'encanteri. Projectam amb les paraules els nostres desitjos, acompanyats d'una gran

càrrega emocional. Les paraules referides a la màgia: encantament, conjur, etc. posseeixen una gran càrrega connotativa que ens transporta a una altra realitat a la qual ens sentim lligats emocionalment.

A les rondalles meravel·loses de l'Aplec d'Alcover, apareixen un gran nombre d'encanteris i fórmules màgiques que responen a l'intent humà de donar resposta a allò que desitjam. Hi trobam fórmules màgiques que activen i acompanyen el poder dels objectes, d'altres que serveixen per fer una crida dels animals màgics així com fórmules màgiques que activen el poder de transformació, també hi ha malefícis i malediccions i, sobretot, encanteris i fórmules que utilitzen les fades així com la interdicció o els efectes de pronunciar determinades paraules.

L'eina més poderosa de les rondalles és la paraula i les dones són les que demostren dominar el llenguatge, tant si es tracta simplement de fer-ne un ús enginyós i interessat com si en fan un ús simbòlic i màgic. La paraula és el camí que escullen les dones per articular la intel·ligència i per fer servir el seu poder. Tant si són joves com si són jaies, coneixen el sentit dels mots i la manera com han de convèncer l'interlocutor per dur-lo cap on elles volen. Segons el paper que interpreten, l'empren en un sentit o en un altre: si són heroïnes, per fer el bé, i si són agressores, per perjudicar els altres. L'extensió i la varietat de conjurs, encanteris, malediccions i fórmules màgiques usades demostren, una vegada més, la riquesa de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines* d'Antoni M. Alcover des de la perspectiva etnopoètica.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AARNE, Antti; THOMSON, Stith (1961): *The types of the folktale*, Hèlsinki, Soumalainen Tiedekademia/Academia Scientiarum Fennica.
- AMADES, Joan (1982): *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, Selecta.
- ALCOY, Rosa (2021): *Art i encanteri: teoria de la representació medieval i postmedieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- ALCOVER, Antoni M. (1936-1972): *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'ès Racó*, Vol. I a XXIV, Palma, Moll.
- (1996-2022): *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'ès Racó*, Vol. I a IX, eds. J. A. Grimalt i J. Guiscafrè, Palma, Moll.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1980): *Diccionari Català-Valencià-Baleà*, Palma, Moll. En línia: <http://dcvb.iecat.net/> [Consulta: novembre 2019-març 2020]
- BELTRAN, Rafel (1998): «El conjur d'Eliseu al *Tirant lo Blanc*: poesia i oralitat en la literatura culta» dins Joan MAS i VIVES et al. (eds.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes.
- GARRIDO, Vicenta (2015): *Mujeres y hadas. Desde el cuento a las reivindicaciones femeninas*, Jaén, Publicaciones de la Universidad de Jaén.

GELABERT, M. Magdalena (2018): *La dona a les Rondalles Mallorquines d'Antoni M. Alcover*, Manacor, Món de llibres.

— (2019): *Antoni M. Alcover i les dones. El model social i el poder de les dones que dibuixa Antoni M. Alcover a l'Aplec de Rondaies Mallorquines*, Palma, Documenta Balear.

GUISCAFRÈ, Jaume (2017): *Es jaquet d'en Jordi des Racó*, Manacor, Institució Pública Antoni M. Alcover.

GRIMALT, Josep Antoni (1978): «La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi», *Randa*, núm. 7, p. 5-30. [Reproduït a Josep A. GRIMALT (2022), *Entre l'oralitat i l'escriptura*, eds. J. Guiscafrè i N. Hendriks, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de Felanitx, p. 19-59].

— (1996-2019): «Introducció», dins A. M. ALCOVER, *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Racó*, Vol. I a VI, eds. J. A. Grimalt i J. Guiscafrè, Palma, Moll.

KATRINAKI, Emmanouela (2012): «Les femmes, les fées et leurs enfants. Aspects de la maternité dans les légendes et les croyances grecques» dins Camiño NOIA (ed.), *Imaxes de muller. Representación da feminidade en mitos, contos e lendas*. Vigo, Universidade de Vigo, p. 21-30.

LLULL, Antoni (2008): *Diccionari d'expressions lingüístiques recollides de les Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó (Mn. Antoni M. Alcover)*, Palma, Moll.

MALINOWSKI, Bronislaw (1993 [1948]): *Magia, ciencia y religión*, Barcelona, Planeta-Agostini.

MAURY, Alfred (1843): *Les fées du Moyen Âge. Recherches sur leur origine, leur histoire et leurs attributs pour servir à la connaissance de la mythologie gauloise*. Paris, Ladrangé.

En línia: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6219614v/f23.image>> [Consulta: abril de 2024]

ONG, Walter (1987): *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.

ORIOI, Carme (1997): *El folklore català en el seu context*, Barcelona, Altafulla.

— (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Valls, Cossetania/Universitat Rovira i Virgili.

ORIOI, Carme; PUJOL, Josep M. (2003): Índex tipològic de la rondalla catalana, Barcelona, Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya.

PROPP, Vladimir (1980 [1946]): *Las raíces históricas del cuento*, Madrid, Fundamentos.

— (1987 [1928]): *Morfología del cuento*, Madrid, Fundamentos.

PUJOL, Josep M. (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, eds. C. Orioi i E. Samper, Tarragona, Publicacions Universitat Rovira i Virgili.

ROSSELLÓ, Guillem (2010): «Jaume Busquets i les pervivències islàmiques a Mallorca», *Bolletí de la societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 66, p. 211-222.

SAGRERA, Bàrbara (2019): *Corpus de fraseologia de les Illes Balears*, Manacor, Món de llibres.

SALAZAR, Carles (2009): *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*, Barcelona, Fragmenta.

SERRÀ, Antoni (2012): *Set estudis de literatura oral*, Palma, Lleonard Muntaner.

SIMONSEN, Michèle (2012): «La Maternité dans le Légendaire danois» dins Camiño

NOIA (ed.), *Imaxes de muller. Representación da feminidade en mitos, contos e lendas*. Vigo, Universidade de Vigo, p. 31-40.

TEMPORAL, Josep (1998): *Galàxia Propp. Aspectes literaris i filosòfics de la rondalla meravellosa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2014): *Rondalla meravellosa i filosofia. Una fonamentació antropológicoètica*, Manacor, Món de llibres.

UTHER, Hans Jörg (2004): *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thomson*, Vol. I a III, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia-Academia Scientiarum Fennica.

VALRIU, Caterina (2010): *Imaginari compartit. Estudis sobre literatura infantil i juvenil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ZAPATA, Teresa (2007): *El cuento de hadas, el cuento maravilloso o el cuento de encantamiento. Un recorrido teórico sobre sus características literarias*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha.

ZIPES, Jack (2014): *El irresistible cuento de hadas. Historia cultural y social de un género*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.

ALTRES ENLLAÇOS CONSULTATS I CITATS

<http://dlc.iec.cat/> [Consulta: abril 2024]
<http://alcover.iec.cat/> [Consulta: abril 2024]
<http://rondcat.arxiudedefolklore.cat/> [Consulta: abril 2024]
<http://bibliofolk.arxiudedefolklore.cat/> [Consulta: abril 2024]